

DOI 10.31909/2663-7103.2020-(7)-8

УДК 378.016:811.161.2'38

Анжеліка Попович
(м. Кам'янець-Подільський)

ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ефективність вивчення лінгвостилістики майбутніми вчителями української мови і літератури в закладах вищої освіти можлива за умов створення цілісної методичної системи формування знань, умінь та навичок із дисципліни.

Аспекти формування стилістичних умінь віддзеркалено в працях О. Андрієць, В. Бадер, М. Бакуліна, Н. Баранник, К. Бунєєва, М. Вашуленка, І. Гайдаєнко, І. Іванченко, С. Іконникова, Л. Кантейкіної, Ж. Капєнєвої, В. Капінос, К. Климової, І. Коломієць, Ю. Коломієць, Л. Кузнецової, І. Кучеренко, Т. Ліштаби, В. Луценко, Ю. Мельничук, А. Нікітіної, В. Новосолової, М. Пентилюк, О. Попової, Л. Рожило, А. Сапарбаєвої, Л. Сугейко, А. Суєтіної, Т. Чижової, Н. Янко та ін.

У наукових студіях досліджено стилістичні вміння учнів закладів загальної середньої освіти (Ю. Коломієць, І. Кучеренко, Ю. Мельничук, А. Нікітіна, Л. Сугейко, Н. Янко та ін.). Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що проблему набуття стилістичних умінь студентами розроблено сегментарно (Н. Баранник, К. Климова, І. Коломієць, В. Луценко, В. Новосолова, О. Попова, А. Суєтіна, Н. Янко та ін.). Зокрема, О. Попова зосереджує увагу на вдосконаленні стилістичних умінь студентів факультету підготовки вчителів початкових класів. Науковець виокремлює комплекс стилістичних умінь відповідно до фаз породження зв'язного мовлення, а також репродуктивний, конструктивний і творчий рівні їхньої сформованості [9]. К. Климова й В. Луценко наголошують на формуванні стилістичних умінь студентів-нефілологів [2; 6]. А. Суєтіна аналізує процес вироблення стилістичних умінь оформлювати письмовий текст китайськими студентами [11]. І. Коломієць порушує питання опанування стилістичними вміннями упродовж фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника [4]. Н. Баранник досліджує процес розвитку граматично-стилістичних умінь у студентів філологічного факультету в процесі самостійної роботи з позицій функційно-стилістичного підходу [1].

Мета нашої розвідки – з'ясувати особливості формування стилістичних умінь у майбутніх учителів української мови і літератури.

Ураховуючи визначення лінгводидактів (Н. Баранник, Л. Кузнецова, В. Новосолова, А. Суєтіна, Т. Чижова), під стилістичними вміннями розуміємо здатність здобувачів вищої освіти виконувати практичні дії, які формуються на основі набутих знань зі стилістики української мови й пов'язані з готовністю

свідомо і самостійно розпізнавати та визначати стилістичне забарвлення мовних одиниць, а також продукувати, редагувати й реконструювати тексти різних функційних стилів, жанрів і типів.

Дослідники переконані, що здійснюючи класифікацію стилістичних умінь, варто до них «підходити з позицій сучасної лінгвістики, а саме: розрізнити в мові структуру та її функціонування з метою спілкування» [7, с. 69], ураховувати мовні й позамовні (екстралінгвальні) особливості мовленнєвої діяльності [12, с. 48], фази породження мовлення (орієнтування, планування, реалізація, контроль) [5] і спиратися на різновиди діяльності (рецептивний або продуктивний), на якому базується формування стилістичних умінь [8, с. 328–329] тощо. У класифікаціях, розроблених С. Іконниковим, М. Пентилюк, Л. Рожило, О. Поповою, І. Кучеренко, А. Суєтіною [10, с. 63–64], наявні дві групи стилістичних умінь і навичок – уміння й навички, пов'язані з розпізнаванням і визначенням стилістичного забарвлення мовних одиниць, і вміння й навички, спрямовані на оволодіння стилістично диференційованим зв'язним мовленням.

Відомі спроби часткових поділів стилістичних умінь за різними мовними рівнями: фонетично-стилістичні вміння (І. Кучеренко, Г. Глазкова), лексично-стилістичні (І. Кучеренко, А. Сапарбаєва, К. Бунєєва), граматично-стилістичні вміння (Н. Баранник, Ю. Коломієць, зокрема синтаксично-стилістичні вміння (О. Попова) тощо. О. Колесова пропонує виокремлювати функційно-стилістичні вміння – «навчальні дії, які здійснюються на основі сукупності знань і характеризуються здатністю розмежовувати стилістично спрямований мовний матеріал у процесі сприйняття і продукування мовленнєвих висловлювань» [3, с. 8] і стверджує про взаємопідпорядкування функційно-стилістичних і комунікативно-мовленнєвих умінь. З-поміж функційно-стилістичних дослідниця вирізняє вміння, пов'язані із засвоєнням стилістично забарвлених засобів мови, і вміння, спрямовані на оволодіння стилістично диференційованим зв'язним мовленням.

Сьогодні немає системної наукової студії, яка би комплексно аналізувала процес формування стилістичних умінь у майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти й конкретизувала систему стилістичних умінь, якими мають оволодіти студенти під час вивчення стилістики української мови. У жодній програмі зі стилістики для закладів вищої освіти не подано номенклатури стилістичних умінь і не визначено поняття, якими повинні опанувати студенти, не звернено увагу на специфіку стилістичних умінь з огляду на майбутню педагогічну діяльність.

На основі аналізу спеціальної літератури вважаємо доцільною таку етапність формування стилістичних умінь майбутніх учителів-словесників:

- 1) засвоєння знань зі стилістики української мови;
- 2) застосування знань зі стилістики й оволодіння стилістичними вміннями на рівні визначення стилістичного забарвлення мовних одиниць різних рівнів;
- 3) редагування, реконструювання й конструювання текстів різних функційних стилів, типів і жанрів;

4) послуговування мовними засобами залежно від комунікативних ситуацій;

5) застосування стилістичних умінь під час проведення уроків української мови в закладах загальної середньої освіти;

б) здійснення науково-дослідницької роботи зі стилістики української мови.

Розглянемо докладніше аспекти формування стилістичних умінь і навичок на заняттях зі стилістики в педагогічних закладах вищої освіти.

Цілком прийнятним, але недостатньо повним, на нашу думку, є виокремлення стилістичних умінь і навичок, пов'язаних із розпізнаванням і визначенням стилістичного забарвлення, або маркованих засобів мови, та стилістичних умінь і навичок, які забезпечують оволодіння стилістично диференційованим зв'язним мовленням. Водночас маємо зважати на особливості навчання студентів у педагогічних закладах вищої освіти та їхню підготовку до майбутньої професійної діяльності як учителів-словесників. Подеколи й сьогодні, як висловлювалася М. Пентилюк, вчителі української мови й літератури уникають чіткого стилістичного спрямування щодо вироблення вмінь зв'язного усного та писемного мовлення на уроках української мови, не завжди знають, яку саме стилістичну роботу проводити, вивчаючи програмовий матеріал, недостатньо уявляють, які стилістичні вміння й навички варто формувати в учнів [7, с. 67–68]. Окремою групою вмінь майбутніх учителів-словесників є професійно зорієнтовані (стилістично-методичні) вміння. Вищим проявом засвоєння знань зі стилістики є формування науково-дослідницьких стилістичних умінь студентів.

Виокремлюємо такі види стилістичних умінь майбутніх учителів української мови і літератури:

1) власне стилістичні (спеціальні стилістичні) вміння:

а) стилістично-мовні вміння: стилістично-фонетичні, стилістично-лексичні (власне стилістично-лексичні, стилістично-фразеологічні), стилістично-граматичні (стилістично-словотвірні, стилістично-морфологічні, стилістично-синтаксичні);

б) стилістично-мовленнєві вміння;

в) стилістично-комунікативні вміння: стилістично-інформаційні, стилістично-інтерактивні, стилістично-перцептивні;

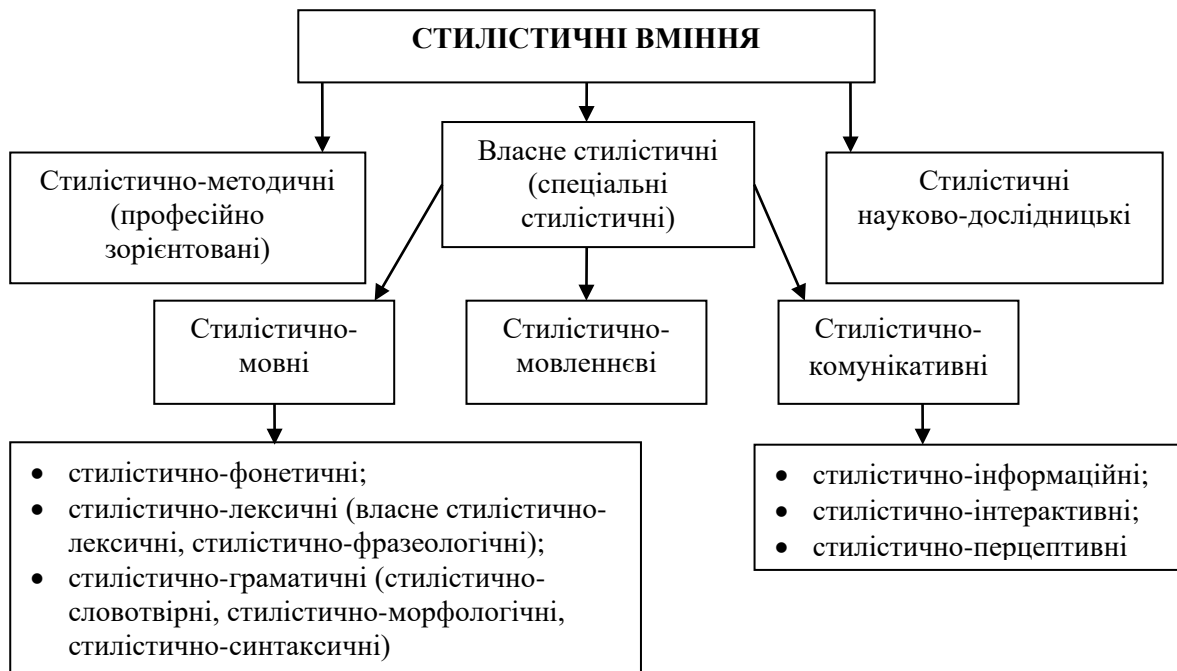
2) стилістично-методичні (професійно зорієнтовані) вміння;

3) стилістичні науково-дослідницькі вміння (рис. 1).

З-поміж власне стилістичних (спеціальних стилістичних) умінь вирізняємо стилістично-мовні, стилістично-мовленнєві та стилістично-комунікативні вміння. Стилiстично-мовні вміння узгоджуються з рецептивним видом мовленнєвої діяльності студентів і передбачають розпізнавання стилістичних засобів різних мовних рівнів та визначення їхнього стилістичного забарвлення. Підвидами стилістично-мовних умінь є стилістично-фонетичні, стилістично-лексичні (власне стилістично-лексичні, стилістично-фразеологічні), стилістично-граматичні (стилістично-словотвірні, стилістично-морфологічні,

стилістично-синтаксичні) вміння.

До стилістично-мовних умінь зараховуємо такі: розпізнавати й визначати стилістично забарвлені мовні засоби (фонемі, морфемі, слова, словоформи, словосполучення, речення) і кваліфікувати їх; співвідносити стилістичні засоби зі сферою використання; чітко дефініювати стилістичні явища; помічати й оцінювати мовні одиниці в текстах різних стилів, жанрів і типів; здійснювати синонімічні заміни слів для підсилення тієї чи тієї стилістичної ознаки; добирати синоніми до стилістично забарвлених мовних одиниць і визначати їхні відтінки; добирати забарвлені слова до стилістично нейтральних; розрізняти види стилістичного забарвлення; визначати принципи функціонування мовних одиниць у текстах і доцільність їхнього використання; з'ясовувати стилістичні функції мовних одиниць у текстах різних функційних стилів, жанрів і типів; аналізувати зразки текстів щодо стилістичної досконалості / недосконалості; обирати потрібний варіант слова із синонімічного ряду; виконувати різні види стилістичного аналізу тексту; визначати емоційно-оцінне забарвлення мовних одиниць; розмежовувати мовні засоби за функційними стилями й навпаки – до певного стилю добирати необхідні мовні засоби; вирізняти стилі за мовним оформленням та ін.

Рис. 1. Види стилістичних умінь майбутніх учителів української мови і літератури

Стилістично-мовленнєві та стилістично-комунікативні вміння відповідають продуктивному виду мовленнєвої діяльності студентів. Стилістично-мовленнєві вміння зреалізуються через уміння послуговуватися різномірними мовними одиницями в текстах різних функційних стилів, типів і жанрів: розуміти, інтерпретувати й оцінювати тексти; розрізняти в текстах основну й другорядну інформацію; з'ясовувати семантично-естетичні й

емоційно-експресивні відтінки мовних засобів у різних жанрах і видах писемного мовлення; дотримуватися стилістичних норм у писемному мовленні; удосконалювати текст у стилістичному аспекті; використовувати різні мовленнєві способи аргументації в писемному мовленні; знаходити стилістичні помилки й визначати їх види; оцінювати (самооцінювати) текст з погляду мовного оформлення; обирати мовні засоби відповідно до задуму висловлення, стилю, типу й жанру мовлення; конструювати та реконструювати тексти відповідно до задуму та ситуацій спілкування; komponувати тексти різних стилів, жанрів і типів мовлення; редагувати (вдосконалювати) тексти – виправляти недоліки, добирати засоби стилістичної виразності тексту; перебудовувати текст одного стилю на інший; визначати умови спілкування й добирати мовні засоби; оволодіти стилістично диференційованим зв'язним мовленням тощо.

Стилістично-комунікативні вміння – вміння послуговуватися мовними засобами залежно від комунікативних ситуацій:

– стилістично-інформаційні вміння: сприймати й передавати інформацію та обмінюватися думками з дотриманням норм сучасної української літературної мови;

– стилістично-інтерактивні: здійснювати комунікативно-доцільне спілкування з дотриманням стилістичних норм і мовленнєвих впливів; додержуватися правил українського мовленнєвого етикету; використовувати різні мовленнєві способи аргументації в усному мовленні; вести діалог із різними співрозмовниками (зокрема, дистанційне спілкування – по телефону, інтернетне спілкування тощо); застосовувати належні мовні засоби в різних ситуаціях спілкування; контролювати й самоконтролювати правильність мовленнєвого оформлення висловлення; враховувати мовленнєву ситуацію; аналізувати невербальні засоби комунікації; моделювати ситуації з дотриманням правил мовленнєвого етикету; визначати умови спілкування й добирати мовні засоби;

– стилістично-перцептивні вміння: сприймати, пізнавати й розуміти комунікантів, встановлювати взаєморозуміння з ними на основі взаємосприймання та ін.

Стилістично-методичні (професійно зорієнтовані) вміння – вміння майбутніх учителів-словесників організувати навчальну діяльність учнів зі стилістики на уроках української мови. Оволодіння такими вміннями уможливить подальшу професійну діяльність студентів як учителів української мови й літератури. З-поміж умінь цього виду виокремлюємо такі: застосовувати знання особливостей текстів різних стилів, жанрів і типів у шкільному вивченні української мови; планувати засвоєння стилістичних тем (розробляти плани-конспекти уроків) на уроках української мови; складати й добирати стилістичні вправи для уроків української мови; організувати виконання стилістичного аналізу текстів на уроках української мови; характеризувати недоліки в мовленні учнів і підвищувати рівень їхньої мовленнєвої культури; формувати й удосконалювати в учнів чуття мови тощо.

Стилістичні науково-дослідницькі вміння передбачають творчу науково-дослідницьку роботу студентів під час підготовки наукових публікацій, участі в наукових форумах різних форматів (конференції, круглі столи, семінари, конкурси наукових робіт та ін.), написання наукових робіт (курскових і кваліфікаційних) зі стилістики української мови. Сюди уналежнюємо вміння здійснювати науковий пошук із потлумачення й розв'язання стилістичних проблем; аналізувати тексти різних функційних стилів, жанрів і типів відповідно до тематики наукового дослідження; використовувати наукові методи стилістичних досліджень; працювати з ілюстративним матеріалом; класифікувати й описувати стилістичні явища; узагальнювати власні наукові пошуки зі стилістики; визначати перспективу подальших стилістичних досліджень тощо.

Вартісним є визначення номенклатури стилістичних умінь майбутніх учителів української мови і літератури, укладеної на підставі аналізу й узагальнення наукових джерел, і відповідно до інформаційного обсягу дисципліни «Стилістика української мови» [10, с. 69–79].

Рівень сформованості стилістичних умінь майбутніх учителів української мови і літератури залежить від мотивації діяльності студентів і зорієнтування навчання стилістики на професійно-життєві перспективи, а також від рівня засвоєння студентами стилістичних понять, стимулювання навчальної діяльності студентів, зокрема підвищення ваги самостійної, творчої й науково-дослідницької роботи, мовленнєвої практики студентів і створення українськомовного освітнього середовища, урахування сучасних підходів до навчання стилістики, доцільного застосування принципів навчання, добору оптимальних методів і прийомів роботи, використання інноваційних технологій навчання стилістики, якості, естетичної вартості й різноманіття текстового (ілюстративного) матеріалу, рівня досконалості комплексу навчально-методичного забезпечення дисципліни. Важливим є системне й неперервне навчання стилістики в закладах вищої освіти, а також урахування принципу наступності в підготовці студентів зі стилістики української мови. Практика мовної діяльності й мовленнєвого спілкування студентів, досвід професійної роботи в закладах загальної середньої освіти сприяє виробленню міцних стилістичних навичок. Критеріями сформованості стилістичних умінь вважаємо продуктивну й успішну текстову діяльність студентів (створення текстів і їх сприймання), дотримання стилістичних норм сучасної української літературної мови, набуття чуття мови тощо. Формування стилістичних умінь і навичок майбутніх учителів української мови і літератури – систематичний і комплексний процес. Якщо в учнів вищим рівнем вияву сформованості стилістичних умінь і навичок є свідоме вживання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування й текстотворча діяльність, то в майбутніх учителів-словесників існує наступний щабель – формування стилістичних умінь у школярів, зокрема організування процесу визначення, впізнавання й кваліфікації стилістичних засобів різних мовних рівнів та співвіднесення їх зі сферою використання; побудова висловлень певних функційних стилів, типів і

жанрів, а також уміння помічати й виправляти недоліки мовлення на уроках української мови.

Список використаної літератури:

1. Баранник Н. О. Удосконалення граматики-стилістичних умінь студентів у процесі вивчення курсу «Сучасна українська мова». *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 113–115.

2. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія. Житомир : РУТА, 2010. 562 с.

3. Колесова О. В. Развитие речи младших школьников на функционально-стилистической основе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (русский язык)». Рязань, 2007. 24 с.

4. Коломієць І. І. Стилістика тексту : практичний вимір дослідження. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2014. Вип. 7. С. 79–84.

5. Кучеренко І. А. Психологічні умови засвоєння стилістики учнями старших класів. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 4. С. 9–12.

6. Луценко В. І. (2020). Формування стилістичних умінь і навичок у контексті професійної підготовки психологів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 22 (209). Ч. 1. С. 120–124.

7. Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови : навчально-методичний посібник. Київ : Рад. Школа, 1982. 216 с.

8. Полифония методических подходов к обучению русскому языку : материалы международной научно-практической конференции (15–16 марта 2012 г.) : отв. научн. ред. А. Д. Дейкина, сост. и науч. ред. А. П. Еремеева, Л. А. Ходякова, Е. А. Рябухина, О. Н. Левушкина, В. Д. Янченко. Москва : МПГУ; Ярославль : РЕМДЕР, 2012. 500 с.

9. Попова О. І. Формування стилістичних умінь майбутніх учителів початкової школи під час вивчення синтаксису сучасної української літературної мови. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 55–57.

10. Попович А. С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти : монографія. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.

11. Суетина А. И. Типы упражнений для формирования стилистических умений при обучении русскому языку китайских студентов. *Педагогическое образование в России*. 2025. № 1. С. 185–188.

12. Чижова Т. И. Основы методики обучения стилистике в средней школе : учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.». Москва : Просвещение, 1987. 176 с.

Анотація

Попович Анжеліка. Формування стилістичних умінь на заняттях української мови в закладах вищої освіти

У статті проаналізовано етапність та особливості формування стилістичних умінь майбутніх учителів-словесників. Докладно потлумачено власне стилістичні (спеціальні стилістичні), стилістично-методичні (професійно зорієнтовані) та стилістичні науково-дослідницькі вміння.

Ключові слова: методика навчання стилістики української мови, стилістичні вміння, власне стилістичні вміння, стилістично-методичні вміння, стилістичні науково-дослідницькі вміння.

Summary

Popovych Anzhelika. Formation of stylistic skills in Ukrainian language classes in higher education establishments

The article analyzes the stages and features of future teachers' stylistic skills formation. Stylistic (special stylistic), stylistic-methodical (professionally oriented) and stylistic research skills are explained in detail.

Key words: methods of teaching Ukrainian language Stylistics, stylistic skills, stylistic and methodological skills, stylistic research skills.

DOI 10.31909/2663-7103.2020-(7)-9

УДК 821.161.2.09(092)

Алла Погорелова
(м. Ізмаїл)

**БІОГРАФІЧНИЙ СИНЕРГЕН ЮРІЯ ЛИПИ
У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Активна увага науковців до затаврованих соцреалізмівською методологією творчих біографій українських письменників – явище закономірне й сподіване в літературознавстві останніх десятиліть. Адже відомо, що «історія нашої культури дає картину, з небагатьма виїмками, суцільного цвинтарища понівечених особистостей і помордованих, покалічених біографій» [12, с. 228]. Відтак формування й становлення нового канону філологічної науки, насамперед, її якісного оновлення, пов'язане з реставрацією об'єктивної історії української літератури, неможливої без реінтерпретації «сфальсифікованих у радянську добу письменницьких біографій, котрі не вписувались у соцреалістичний канон» [18, с. 270].

Першопричиною означених тенденцій у сучасному науковому дискурсі цілком можна визнати дотеперішні лакуни в біографічній ретроспекції українського письменства, що стосуються передусім національних питань життєдіяльності того чи того митця. Відтак «збереження й відновлення